

Политички маневри гувернадура Јована Радонића

(на основу грађе из Државног архива у Котору)

У Државном архиву у Котору наишли смо на неколико докумената који се односе на политичку дјелатност гувернадура Јована Радонића у времену такорећи владичанског интересума који је започео када је иначе државнички неспособан владика Сава био у дубокој старости, те и због тога немоћан да својим владичанским ауторитетом и у најмањој мјери утиче на црногорске главаре, а његов коађутор Арсеније Пламенац није уживао никакву популарност да би могао успјешно свршавати и свјетовне и духовне функције црногорског владике.

Овај интересум, који је стварно, иако не формално, трајао све док се Петар I није учврстио на владичанској столици, омогућио је јачи уплив гувернадуру Јовану Радонићу, који је сматрао да је управо тада било вријеме када је могао остварити амбиције својих претходника и своје, то јест да постане суверени господар Црне Горе.

Увиђајући опадање млетачке моћи као и њено настојање да избјегне сваки сукоб са Турском, гувернадур Радонић прекида традицију ослањања на млетачку помоћ, традицију којој су били вјерни ранији гувернадури Црне Горе. Истина, још 27 новембра 1776 године он рачуна на млетачку помоћ и жури се да поздрави њеног новог ванредног провидура у Котору Аугустина Соранцо овим писмом:

„Пресвијетли и преузвишени господине милостиви господару,

С великом радошћу чуемо Вашег преузвишенства дошаствије на Вашу власт стати и владати ову провинцију. Да буде Ваше дошаствије с великом добром срећом и за обрадовање овога пука што се налази у овој провинцији толико Црногорца, толико Приморца. Да буде ови народ с Вашом милостивом влашћу услаћен и у слободу познавати и уживати сваки своје стане (sic!), како и наша душа жели; у ту нашу жудбу желимо и доћи персоналменте поклонити се власти Вашег преузвишенства чекајући наредбе од власти Ваше.

27 новембра 1776 на Негуше

Вашег преузвишенства покорни слуга Јоан
Радонић губернатор над Црном Гором“

Изгледа да Соранцо није могао пружити гаранције које би бар Радонићу дале наде да ће наићи на разумијевање и помоћ Млетачке Републике, зато он одлучује да се обрати руском двору, рачунајући да би њега, као свјетовну личност сам двор сматрао више легитимним претставником народа него црногорске владике, који нијесу пропуштали да и приликом својих најозбиљнијих политичких мисија моле од тог двора материјалну помоћ у црквене сврхе. И тако, са надом у већи успјех од онога што су постизали црногорски владике, гувернадур одлази октобра 1778 у Петроград у пратњи сердара Јова Перова Петровића и младог архимандрита Петра, доцнијег владике Петра I.

У извјештају шефа млетачке обавјештајне службе у Котору Трипуна Вракијена (вулго Враћа) од 15 јула 1780, упућеном ванредном провидуру Даниелу Барбару (Држ. арх. у Котору СС1 — С/3), стоји да су гувернадур и његова пратња били својевремено слабо примљени у Петрограду. Изгледа да је ова једина посјета Русији била довољна да увјери гувернадура да од Русије не може ништа очекивати у складу са његовим политичким плановима, па није хтио да буде упоран као владика Василије који је, као што је познато, у неколико наврата увијек бесплодно излагао руском двору своје намјере и жеље, те се зато одлучи да се обрати аустриском двору и на повратку из Русије сврати у Беч. Према поменутом извјештају гувернадур је том приликом Аустрији понудио „поданство“ Црне Горе под условом да се она обавезе плаћати годишње Црној Гори једну повећу суму новаца да би се црногорским главарима омогућило уређење и администрирање земље, али овај предлог Аустрија није прихватила јер је знала да тај новац не би могла никада извући натраг из једне тако бесплодне и кршевите територије као што је Црна Гора. Али неприхваћањем овог предлога није прекинуто даље преговарање пошто је, како каже Вракијен, цар сматрао да му Црногорци као храбри војници могу корисно послужити. Још док је гувернадур водио преговоре, у Беч су стигли Михаило и Ђорђије Пламенац. „прваци странке у Црмници“, како се у документу каже, у друштву својих сарадника Божа Каменаровића и Михаила Дебеље, млетачких поданика; они су поднијели двору меморијал којим су такође нудили поданство Црне Горе Аустрији, али, за разлику од првих, без новчаних захтјева, а под условом да цар држи своју посаду у Црној Гори како би она била заштићена од турских напада и да цар преко свог апарата, на чијем челу би се налазио један виши аустриски функционер, управља и суди у Црној Гори, а црно-

торски главари се са своје стране обавезују да ће по жељи цара ратовати било гдје и било против кога. Цару је изгледала врло примамљива ова обавеза Црногораца, па је желио да одмах са овим главарима утаначи да му даду двије чете од по двјеста људи ради обезбјеђења његових приморских гарнизона. Царица мајка међутим није хтјела да ишта утаначи са црногорским главарима прије него би била обавијештена о приликама у Црној Гори, те је препоручила цару (Вракијен надвојводу Јосифа Карла већ сматра царем) да упути тамо једну особу која би те прилике испитала. И на крају ових бечких преговора било је одговорено и једнима и другима да ће се у Црну Гору упутити нарочито лице које ће испитати ситуацију у земљи. По завршетку преговора двор је свима дао поклоне: првима сребрне кутије, сатове, медаље и нешто новца, а другима 350 цекина и сувише путне трошкове. Вракијен каже да му је ове податке саопштио Дад Радановић из Паштровића, који се истовремено кад и црногорски главари налазио у Бечу. Вјероватно да је Радановић био извор из којег је Вракијен дошао до ових појединости, али сигурно не непосредан, пошто је овај Паштровић искрено и стално сарађивао са црногорским главарима који су водили протумлетачку политику, те је лако могуће да је Вракијен био о свему овоме обавијештен преко неког лица коме се Давид Радановић повјерио. На крају овог извјештаја налазе се занимљива Вракијенова запажања; он, наиме, сматра да су пословања ових црногорских главара уствари само тајне сплетке, и да они тобож у име и уз подршку народа воде рачуна само о властитој користи. Он ипак увиђа да би овакви преговори са страним силама могли изазвати неповољне посљедице по Републику, те да због тога треба о њима водити рачуна. Да би објаснио ванредном провидуру околност да акцију црногорских главара помажу и поданици Млетачке Републике, Вракијен тврди да је то посљедица крвне везе, истовјетности вјере и заједничких интереса којима су Црногорци везани са већим и јачим дијелом млетачких поданика у Приморју. Овај Вракијенов извјештај указао је провидуру на потребу нарочите будности не само према црногорском спољнополитичком дјеловању већ и на везу његових поданика са тежњама црногорских главара.

Млетачка обавјештајна служба ступила је у веома живу акцију; већ 13 јула, дакле, два дана раније од датирања Вракијеновог извјештаја (усмени извјештај провидуру је могао услједити неколико дана раније), ванредни провидур тражи од Дობротске општине да му пружи податке о Божу Каменаровићу, као и да спријечи сваки покушај тајног укрцања на бродове. У свом одговору од 15 јула (Д. А. — К. ССИ — С/4) Општина извјештава провидура да је Каменаровић већ једанаест година отсутан и да кроз то вријеме није никако долазио у ове крајеве,

и да је управо прије два мјесеца отпутовала из Доброте његова жена са дјецом. Ова је околност свакако потврдила наводе Вракијена и увјерила провидура да Каменаровић озбиљно и већ дуго времена конспирира против Републике, те је на њега пала и сумња да би, у духу преговора црногорских главара, могао вршити пропаганду емиграције и сакупљати војску за Аустрију.

Из извјештаја Перашке општине (Д. А. К. ССИ — С/5) види се да ванредни провидур од ње захтијева да онемогући емиграцију са которске територије у стране државе. Такође се из овог извјештаја види да је провидур означио као евентуалне покретаче емиграције и Михаила Дебељу из Будве и Марка Тановића из Мајина.

Да би осујетио емиграцију морским путем, провидур Барбаро наређује нарочиту опрезност команданту Роса (на излазу из Боке Которске) и овај га писмом од 15 јула (Д. А. ССИ — С/6) увјерава да ће строго водити рачуна о сваком броду и да ће му сва сумњива лица упутити везана.

И општина Каштел Ластва на захтјев провидура актом од 18 јула (ССИ — С/7) обавезује се да ће спријечити прелаз у стране земље било читавих породица или појединаца.

Будвански начелник Андреа Балби 22 јула (ССИ — С/9) извјештава Барбара да је у вези са његовим наређењем подузео потребне мјере да спријечи тајна укрцања на бродове и доставља му податке о пропагаторима емиграције, истичући као главног Марка Тановића, за кога каже да се много залаже за пресељење у другу државу црногорских и приморских породица. Будвански начелник зна већ и мјесто опредељено за емигранте: Порто Ре (Краљевица) у Кварнеру, гдје ће се, како он каже, створити једна колонија трговаца, па је у ту сврху Тановић већ предложио аустриским властима неколико породица вјештих трговина, те се сада очекују бродови који ће их превести. Тановића у овом послу — тврди Балби — помаже Давид Радановић из Паштровића који је у ову сврху добио од бечког двора тристо цекина, сат и златну кутију.

Увјеривши се у тачност навода начелника Балбија, ванредни провидур издаје 27 јула (ССИ — С/10) налог за хапшење „злочинаца према држави“, додајући за Тановића да је већ прогнан са територије Републике због учешћа у побунама за вријеме Шћепана Малог. Сем тога, тражећи од Балбија да по сваку цијену спријечи иселење, саопштава му да је главни заповједник Јадранског Мора (Capitan in Golfo) у ту сврху ставио на расположење двије фелуке (врста брода).

О свему овоме ванредни провидур извјештава генералног провидура за Далмацију и Албанију (ССИ — С/13); из овог извјештаја се види да је детаљније податке о „злочинцима према

држави“ ванредном провидуру пружио сердар Новске Крајине Никола Горакуки, који је, преко топљанског пароха Симеона, сазнао још и то да се у Црној Гори припрема једна кућа за пријем једне истакнуте стране личности, те он, ванр. провидур, сматра да би појава ове личности у Црној Гори и евентуална промјена поданства могла много шкодити Републици, па је зато наредио шефу обавјештајне службе да му прибави што је могуће више појединости о овој ствари и већ упутио једно повјерљиво лице у Црну Гору. Исто тако је упутио и једно повјерљиво лице у Дубровник, пошто је преко сердара Горакукија сазнао да су се тамо — послје повратка из Трста, одакле одржавају везу са Бечом — задржали Каменаровић, Дебеља и Тановић. На крају предлаже генералном провидуру да се о свему овоме пријатељски извијести скадарски паша, како би се постигао двоструки корисни ефекат, тј. увјерило Порту о добрим намјерама Републике и онемогућило црногорске главаре у њиховим намјерама, пошто би их паша вјероватно похватао, што би свакако било много боље него да их хапсе млетачке власти приликом прелаза преко њихове територије, те би се на тај начин избјегао и евентуални сукоб са бечким двором.

У извјештају од 23 јула (СС1 — С/12) дубровачки конфидент, Јован Братичевић, не говори о Каменаровићу и друговима, па претпостављамо да није могао ништа о њима сазнати, али саспштава да је дубровачка влада протјерала свештеника Павла Долчија пошто је био под сумњом да је уплетен у настојању Црногораца да се ослободе турског ропства и да постану аустријски поданици. Братичевић тврди, а то је уосталом и врло вјероватно, да се Павле Долчи уплео у овај посао како би помогао настојања свога брата Францеска Долчија, који се налази у Бечу гдје ради за црногорску ствар. Протјеривањем Павла Долчија Дубровачка Република се показује несклона аустријској политици продирања у ове крајеве, фаворизирајући на тај начин, као и Венеција, турске интересе, а то је и појмљиво, пошто Турска која је била у опадању није ни за Венецију као ни за Дубровник претстављала такву опасност као Аустрија која се уздизала; уосталом, да је њихово страховање било оправдано, доказала је и недалека будућност.

Конфидент из Црне Горе, Ђикан Перов (не знамо његово презиме) Црногорац настањен у Котору, имао је као главни задатак да води рачуна о гувернадуре Радонићу пошто га је ванредни провидур сматрао главном и најутицајнијом, па према томе по млетачке интересе и најопаснијом личношћу у Црној Гори. Зато се Ђикан Перов настанио на Његушима одакле је редовно слао, како он каже, свом господару подробне извјештаје о раду и кретању гувернадуре и осталих црногорских главара. Извјештаје је писао на веома лошем италијанском језику и да-

тирао их је по јулијанском календару; у Котору се, наравно, рачунало по грегоријанском стилу млетачког начина, што значи да је година почињала првог марта (на ово упозоравамо ради хронолошке прегледности). Први Ђиканов извјештај (ССИ — С/8) упућен је 13/24 јула и у њему стоји да су гувернадур, сердар Петровић и архимандрит Петар саопштили народу да им је цар преко свог првог министра обећао послати у Црну Гору једну истакнуту личност, па се зато у Његушима и припрема једна кућа за овог „господара који се увелико очекује“, овај господар ће, каже Ђикан, исплаћивати његушким главарима мјесечну плату под условом да они помогну потчинити његовој власти читаву Црну Гору. Многи Његушани, наставља Ђикан, видјевши да ова личност не долази, љуте се и постају скептични према гувернадуру и осталој двојци првака, те усљед тога настају свађе, због чега је гувернадур отпутовао из Црне Горе; Његушани мисле да је отишао у Трст, али је он, Ђикан, сазнао да се зауставио у Дубровнику, гдје је дошао у везу са Каменаровићем и Дебељом, који се по Дубровнику крећу у аустриским официрским униформама.

Раније смо видјели да су Каменаровић и Дебеља помагали планове Михаила и Ђорђија Пламенца, који су радили мимо и против гувернадура, међутим сада се јављају као гувернадурови сарадници. Из наредног извјештаја Ђикана Перова од 18/29 јула (ССИ—С/15), упућеног Трипуну Вракијену, можемо закључити да су Пламенци одустали од својих планова и да су се удружили са гувернадуром, јер у њему стоји да је гувернадур био у Дубровнику са Пламенцем и Давидом Радановићем. Из истог извјештаја сазнајемо да је гувернадур свој пут у Дубровник држао у највећој тајности и да је садржај писама која је донио из Дубровника повјерио малом броју људи, те је због тога међу Његушанима настало неповјерење.

О боравку и раду Каменаровића и Дебеље у Дубровнику заповједник Јадранског Мора је извјестио Млетачки сенат, и 5 августа дужд Павле Раинери упућује ванредном провидуру Барбару дукалу којом му наређује да осујети њихов рад и да ухапси сваког оног који би на млетачкој територији помагао њихову опасну дјелатност.

Занимљив је и извјештај Вракијена ванредном провидуру од 31 августа (ССИ — С/11), који је састављен на основу података што их је Вракијен примио од Ђикана Перова; из њега се види да је Ђикан под неким изговором био у Стањевићима код владике Саве и да је том приликом сазнао да је владика Сава истовремено писао царском опуномоћеном посланику у Цариграду и руском амбасадору у Бечу и савјетовао им да не вјерују изјавама и предлозима црногорских главара, који су већ обманули бечки двор да народ црногорски једнодушно жели и за-

хтијева аустриску власт, међутим и сам двор би се, кад би прихватио њихове предлоге, увјерио у противном. Сазнавши ове важне податке, Ђикан се вратио на Његуше гдје је затекао Марка Тановића који је дошао гувернадуром да би сазнао за садржај писама што их је овај донио из Дубровника. Ова писма, каже Ђикан, писао је Стеван Шаровић—Петровић, муж сестре гувернадуровог оца, који се налази у Трсту, гдје се настанио иза што је побјегао из Истре, гдје је био у млетачкој служби у својству главног надзорника; у Трсту се издржава новцем што га прима од руског двора, према томе мора да је у руској служби. Читаву ноћ је, наставља Ђикан, гувернадур провео расправљајући са Тановићем о садржини ових писама; главна и за гувернадуром поразна вијест је била та што Шаровић тврди да се више ничему не треба надати од аустриског цара због неповољних информација које је добио од митрополита Саве. Ова вијест је не само ражалостила већ и уплашила гувернадуром да ће народ, сматрајући се обманут, излити на њега свој гњев. Тановић, сматрајући митрополита Саву издајником, називао га је ђавољским псом, кога би, да није свештено лице, требало каменовати. Затим је Тановић предложио гувернадуром да се упуте у Беч двије угледне личности које би настојале да се, према споразуму, упуте у Црну Гору један виши официр, као и то да се истовремено пише Шаровићу да пронађе у Трсту једну особу, па макар и из најнижих друштвених слојева, само да је подузетна и оштроумна духа, и да је пошаље у Црну Гору у тобожњем својству царског изасланика, како би стишала узнемирене духове, те ће тако гувернадур преко ове особе, слиједећи недалеки примјер Шћепана Малог, моћи да ради што жели од својих Црногораца. На крају Вракијен додаје да ове податке сматра истинитим и посљедицом широких понуда царском двору од стране малог броја црногорских главара, који се, замишљајући да су оно што нијесу, надају себи прибавити велике користи.

Из акта генералног провидура за Далмацију и Албанију од 12 октобра (ССИ — С/23), адресираног ванредном провидуру, види се да је овај посљедњи повремено извјештавао генералног провидура о току гувернадурових пословања, јер се у њему похваљују настојања ванредног провидура у откривању тих пословања. Сматра се одличним потезом што је ванредни провидур потакао завист митрополита Саве и што је овај успио да изазове неслагање. Иако сматра смијешним план о довођењу лажног царског изасланика, ипак препоручује будност у односу на било коју акцију црногорских главара а нарочито гувернадуром.

27/X — 7/XI Ђикан Перов директно упућује извјештај ванредном провидуру; у почетку се жали да му је живот у опасности јер се плаши да је постао сумњив за вријеме четворомјесечног

боравка на Његушима; да би могао слати што подробније извјештаје, морао је склопити нека пријатељства, па се сада боји издаје и, забрављајући на нечастан посао који је вршио, или пак цијенећи по себи, додаје да су Црногорци вјероломни и зловни. Истина, он је веома обазрив и увјерава Црногорце да борави међу њима зато што је морао побјећи од млетачких власти. Затим саопштава да је настала велика свађа међу Црногорцима и да ју је изазвао владика Сава који увјерава народ да су гувернадур и сердар Петровић обични лажљивци. Владика Сава је успио, јер народ пријети гувернадуру и каже да ће се уколико ускоро не дође личност која се већ три мјесеца очекује, пити гувернадурове крви. Гувернадур се правда говорећи народу да је владика Сава једини узрок што личност из Беча није већ ту, пошто је писао двору да се Црногорци не слажу са радом свог гувернадура, али ипак нема разлога узнемиривању, јер ће он, гувернадур, пошто ће вјероватно владика Сава умријети у току зиме, уредити ову ствар. Гувернадур је притом увјеравао Црногорце да ће тада и најтежа сиротиња моћи имати увијек запослења у царевој војсци, јер је за вријеме свог боравка у Бечу увјерио цара у способност и храброст Црногораца. Овом приликом, додаје Ђикан, гувернадур је показивао народу и прстен што га је добио на поклон од цара. Али све ово није помогло гувернадуру да умири народ, и он је свјестан опасности која му пријети, те се већ три дана не појављује; многи мисле да је отпутовао, али он, Ђикан, мисли да се крије пошто вјерује да га је страх удаљити се са Његуша да га Ришњани не би убили из освете, пошто су Његушани скоро убили једног Ришњанина и његову главу донијели на Његуше.

У наредном извјештају од 23/XII — 3/I/1781 Ђикан саопштава да се више не говори о личности из Беча, можда због тога што је стигла вијест да је умрла царица-мајка, па се вјерује да ће цар одмах упутити обећану личност. Поред овога ставља се на знање да је Марко Тановић отпутовао из Црне Горе, али се не зна камо: неки мисле у Трст а неки у Ријеку.

Из Ђикановог извјештаја од 9/20 јануара (ССИ — С/30) са знаје се да је на пар дана пред Божић стигао у Црну Гору неки калуђер из Трста и да у вези са његовим доласком народ очекује велике новости. Овај калуђер је одмах отишао у Стањевиће да се јави владици Сави. У ово вријеме је управо стигао и курир који је, преко Дубровника, донио царева писма којима се јавља да ће ускоро у Дубровник стићи лађа која ће примити све оне Црногорце који би жељели ступити у цареву службу; саопштавајући ову вијест, Ђикан не говори о ефекту који је та вијест изазвала, али из његових ријечи „... и ја сам се веселио и говорио да ћу ступити у цареву службу...“ можемо закључити да је било људи који су се тој вијести радовали, рачуна-

јући да једино „царском службом“ могу наћи излаза из своје тада очајне економске ситуације. Од поменутих писама по једно добили су гувернадур, владика Сава, сердар Пламенац и војвода Ђурашковић.

Послије дводневног боравка код владике Саве, калуђер из Трста је отишао у Црмницу до Пламенца; тамо су стигли— како каже Вракијен у свом извјештају (ССИ — С/33), гувернадур и војвода Ђурашковић. Сви ови су изражавали необично расположење, а калуђеру је од стране црногорских главара указивано нарочито поштовање. То је све што знамо о овом црмничком састанку. Из Црмнице калуђер је са гувернадуром дошао на Његуше и ту био свечано дочекан. Говори се, како у извјештају стоји, да ће гувернадур са овим калуђером ускоро ићи у Беч. О доласку овог калуђера ванредни провидур је био обавијештен и од дубровачког и будванског конфидента (ССИ—С/31 и ССИ—С/32).

Околност, наглашена у Ђикановом извјештају, да ће лађа која треба да превезе Црногорце бити усидрена у дубровачким водама, ако искључимо могућност тајног укрцавања, наводи нас на претпоставку да је Дубровачка Република промијенила свој став према интересима Аустрије. Ову претпоставку могли би ослонити и на одломак из извјештаја конфидента из Дубровника од 10. XI. 1780 (ССИ — С/25) који говори о одлуци дубровачког вијећа да се Долчију дозволи повратак у Дубровник, као и на наводе из извјештаја Антона Бујовића Пераштанина од 12 марта 1781 (ССИ — С/26) према којима аустриски цар ће ускоро подићи ратне луке на територији Дубровачке Републике.

У извјештају Вракијена (ССИ — С/33) од 23 јануара 1780 (по млетачком начину) сем података које су већ пружили његушки, дубровачки и будвански конфидент, говори се о ставу владике Саве према раду црногорских главара. Он, наиме, иако је, каже Вракијен, прошлог Божића навршио стоту годину живота и лежи непомичан, не одобрава политику црногорских главара и сматра је веома штетном по слободу и независност коју је црногорски народ досад уживао, и сматра да би емиграцијом Црногораца била умањена моћ Црне Горе.

2/13 марта 1781 године Ђикан Перов извјештава (ССИ — С/39) ванредног провидура да је прошлог јутра умро владика Сава (владика Сава је према свим другим подацима умро 26. II. С. М.) и каже да га многи оплакују, јер да је био добар човјек, али је многе и обрадовала ова вијест; оvdје Ђикан запажа да су подједнако искрени и они који га жале као и они који се веселе, јер, како он каже, у Црној Гори нема никога који би мислио једно а говорио друго. Вјероватно да је Ђикан Перов, живећи у Котору, гдје је млетачка пракса свестране шпијунаже и неискрености изопачавала карактере људи, сматрао ову мушку особину Црногораца ако не маном а оно бар својством примити-

ваца, јер је иначе не би био нагласио у свом извјештају, тим прије што је у свим својим извјештајима пун увредљивих израза на рачун Црногораца.

Наредним извјештајем без датума (СС1 — С/40) Ђикан јавља да је Арсеније Пламенац постао митрополит иако су сви Црногорци били за архимандрита Петра, те је услед тога било и нешто негодовања. Чуо је да ће нови митрополит ићи у Пећ да га посвети патријарх, јер да то желе његови пријатељи. Додаје да Црногорци поново очекују ону личност из Беча и надају се да ће убрзо стићи лађа која ће превести оне који желе ступити у цареву службу. Гувернадур би желио ићи у Дубровник, али се плаши Ришњана који су ових дана убили три Црногорца. Даље говори о свађи која је избила између гувернадура и сердарева синовца око неких Кртољана које су Његушани похватили као кривце, односно узрочнике, међусобних убијања Ришњана и Црногораца. Наиме, сердарев синовац је хтио да се ови Кртољани изруче млетачким властима, а гувернадур се томе успротивио и том приликом тешко увриједио сердаревог синовца, чије су мишљење по овој ствари многи дијелили. Ђикан мисли да би због ове увреде гувернадур могао изгубити живот ако не побјегне. Међутим, ова свађа није проузроковала озбиљних последица пошто 20 априла / 1 маја Ђикан извјештава (СС1 — С/45) да је гувернадур, иза што је примио једно писмо из Трста које га је јако обрадовало, био у друштву са сердаром и осталим главарима и да су сви били добро расположени. Изгледа, како Ђикан каже, да ће гувернадур и сердар у друштву још двојице главара ићи у Трст преко Котора, гдје ће затражити пасош. И заиста, гувернадур и сердар су се одмах упутили у Котор и затражили пасош али га нијесу добили, те су се вратили на Његуше (СС1 — С/46). Ђикан се тада жали провидуру да би гувернадурова сумња да је неко издао његове планове могла лако пасти на њега.

Пошто није добио пасош, гувернадур се одлучи да неопажено отплови из Котора. Да би му то што боље успјело, настојао је да његов план о бјекству остане у пуној тајности, и заиста, ни Ђикан није успио да га на вријеме открије. Да не би пало у око његово отсуство, гувернадур оде у Стањевиће с намјером да одатле крене за Котор. Према извјештају Вракијена (СС1 — С/56) гувернадур је у Стањевићима изложио митрополиту Арсенију и адхимандриту Петру своје нове планове; Вракијен не каже да ли су се они сложили са гувернадуровим намјерама. До Стањевића гувернадур је био праћен од шест повјерљивих људи, а одатле је у друштву попа Ђура Марошева, његова рођака, и Ника Ђурова, синовца владике Василија, ноћу између 4 и 5 маја стигао у Котор и помоћу свог рођака капетана Николе Лазаровића, Грбљанина, успије да се неопажено укрца на брод којим је запо-

виједо капетан Прокопије Живковић, Бокелъ из Бијеле. Већ у саму зору брод је био у близини Кумбора, гдје је примио кнеза Петра Ђају Бјеладиновића, а затим је прослиједио у правцу Дубровника (СС1 — С/50). У Дубровнику је, како каже Ђикан, гувернадуре сачекао адмирал Бухарин, са којим је прослиједио пут до Трста (СС1 — С/46). Извјештаји Вракијена, капетана Албертија, сердара Горакукија и главног надзорника Херцегновог Хектора Буровића поводом тајног укрцања и пута гувернадуре Радонића потпуно се поклапају (СС1 — С/49 и 50).

У свом ранијем извјештају од 18 марта 1781 (СС1 — С/37) сердар Горакуки каже за кнеза Петра Ђају Бјеладиновића да је био у Русији, а затим у Бечу са гувернадуром, сердаром Петровићем и архимандритом Петром. Душан Вуксан у свом дјелу „Петар I Петровић Његош и његово доба“ (стр. 9) каже да је гувернадур на повратку из Русије, половином априла 1779 године, нашао Петра Бјеладиновића у Бечу и да му се овај тада ставио на расположење. За овог истог Бјеладиновића Вуксан (сп. д. стр. 11) тврди да је сваком приликом као губернатор рисански помагао Црногорце и да га је Долгоруки за вријеме свог боравка у Црној Гори позвао у руску службу и поставио га за команданта на граници Херцеговине.

Већ 4/15 маја гувернадур пише из Трста капетану Николи Лазаровићу (СС1 — С/78); захваљује му што му је помогао да стигне у Трст, препоручује му своју породицу и моли га да га стално извјештава о ономе што се у Црној Гори збива. На крају моли га да препоручи његовом сину Станку да живи са сваким у миру и да се никуд не креће, а нарочито не у Приморје, да се не би десила каква несрећа. У овом писму гувернадур нарочито истиче захвалност коју дугује капетану Прокопију Живковићу који је рескирао да га на млетачком државном броду тајно укрца. И, ово свакако доказује да је гувернадур у Боки имао људи који су у помагању његових планова били спремни да се изложе великим опасностима. Из овог писма види се да је гувернадур писао из Трста и црногорским главарима, својим пријатељима. Из извјештаја Ђикана Перова од 28/V-8 јула то се потврђује. У овом извјештају (СС1 — С/58) Ђикан јавља да су последице дугог времена и нестрпљивог очекивања напокон стигла гувернадурова писма. У очекивању тих писама није се ништа знало о гувернадур, те су сви Црногорци, како Ђикан каже, били ојађени и уплашени да му се није десила нека несрећа; они су говорили да га је капетан Лазаровић навео на овај пут, те према томе, ако се гувернадур нешто деси, треба да Лазаровић плати, а гувернадурова мајка већ моли да јој освете сина. У овим писмима није било нечег нарочитог: поред уобичајених опомена да живе у миру, јавља главарима, а преко ових читавом народу, да ће ускоро кренути за Беч, одакле ће им писати о постигнутим

результатима, додајући да се, ако тамо не буде успио, неће више враћати у домовину. Ђикан тврди да су главари одговорили на гувернадурова писма, али не наводи ништа о садржају тих одговора.

20/31 маја 1781 гувернадур је већ у Бечу, јер тога дана упућује из Беча писмо (СС1 — С/77) својој мајци Гордани.

Послије препоруке својима да живе у миру са свима, гувернадур јавља да је Шаровић—Петровић отишао у Русију са још двојцом Црногораца и да очекује његов одговор, те ако буде негативан, он ће удесити ствар у Бечу, и то онако како се одлучило на збору који је био одржан на дан св. Василије. Затим каже да му је писао кнез Долгоруки и да очекује одговор. Из овога свакако проистиче да је гувернадур поново покушао преговарати са Русијом, али са мало наде на успех, те стога и каже „ако не успијемо у Русији, успјећемо у Бечу“. Сви су изгледу да је овај покушај поновног преговарања са Русијом уследио због притиска што су га над гувернадуром вршили главари, који су Русију сматрали ближом од Аустрије. За гувернадура је овај покушај претстављао формалност којом ће задовољити народ и већину главара, и на крају увјерити их да се само може рачунати на Аустрију. У наставку писма препоручује мајци да се обијели и уреди кућа и, ако јој за то буде требало новца, нека се обрати сердару Пламенцу, пошто се код њега налази новац који је послан из Беча за потребе Црногораца. Затим препоручује да се купи двадесет цекина жита, три цекина сира и седам цекина каштрадине. Треба рећи архимандриту Петру да не продаје сир, да купи што је могуће више жита у Приморју, да на Цетињу набави материјал за поправку кућа, да обијели цркву и да све лијепо уреди. Поздрављајући сердара Ђурашковића и Пламенца, каже да се препоручи првome да држи у тајности посао који му је познат све док му он не буде писао. Препоручује, даље, да му се син Станко не спушта у Котор, додајући овдје да се, ако се здрав врати у домовину, неће више пред Црногорцима затварати градска (каторска) врата. Поздравља и Вуксана Попова који треба да набави једну или више бачвица меда, пошто ће, како каже, требати. Препоручује да се садржај овога писма држи у тајности и да се приложена писма доставе на означене адресе.

Оригинал овог писма је успио да дигне из скриње гувернадурове мајке Василије Рашковић, конфидент из Црмнице, и затим га је упутио ванредном прсвидуру (СС1 — С/80), а овај Вракијену ради превода с напоменом да му оригинал одмах поврати, како би га поменути конфидент могао вратити на мјесто одакле га је узео. Провидур тражи да му Вракијен, уколико може, пружи и објашњење евентуалних тајанствених и несхватљивих мјеста у самом писму. Већ истога дана, 5 августа, Вра-

кијен одговара слједеће: Шаровић, тетак гувернадуров, који је упућен у Русију, је бивши главни надзорник за Истру, који је својевремено побјегао у Трст. Што се тиче набавке креча, црвене земље, жита, каштрадине, сира и меда, Вракијен сматра да се врше припреме за пријем неких страних лица. Упутство што га гувернадур даје мајци да се за новац обрати сердару Пламенцу указује на чињеницу да су Црногорци помогнути новцем од бечког двора. За архимандрита каже да је синовац покојног владике Василија и наслѣдник његових славољубивих назора. Под Приморјем подразумевају се млетачка територија што се пружа у подножју Црне Горе. Сердар Ђурашковић је управо онај који је скоро убијен. Сину свом Станку забрањује да се појављује близу Котора да га не би убили Ришњани (и поред трагања нијесмо могли открити узроке толике закрвављености између Његушана и Ришњана — С. М.). За Вуксана Поповића каже да је то бјелички главар и сродник гувернадуров. Раде је стриц гувернадуров и њему препоручује да држи Његушане у слози, како би се могло у миру трговати пред сјеверним которским вратима, гдје Црногорци, додаје Вракијен, доносе у обилности животних намирница за потребе града.

О убиству сердара Ђурашковића ванредни провидур је сазнао већ 22 јула (СЦИ — С/73). Ево што Ђикан јавља о томе: „Писао сам Вам прије неколико дана да су овим главарима стигла писма од гувернадуре, и та писма су прекјуче изазвала један велики догађај, наиме састали су се сви главари и нешто Његушана и Цеклињана да саслушају гувернадурова писма, па кад су чули да им гувернадур јавља да није у Бечу затекао цара и да се стрпе, јер да ће интереси Црногораца бити сигурно задовољени, настао је велики жамор: једни су говорили да је гувернадур неискрен, да увијек тако пише и да никад ништа не свршава, а други, његови пријатељи, су тврдили да се не би могло наћи човјека који би боље заступао интересе Црне Горе. Тада је настала свађа која се завршила пуцњавом. Погинули су четири Црногорца а један је био рањен, од којих један Његушанин убијен, а један рањен, остала тројица убијених су Цеклињани, а међу њима је и сердар Јово Ђурашковић, кога су убили два гувернадурова рођака. Не могу, екселенцијо, ни да изразим шта све нијесу ови људи говорили поводом сердареве смрти и вјерујем да ће се у овим крајевима због тога пролити много крви“.

О овом догађају и Вракијен подноси свој извјештај ванредном провидуру 21. VII. (СЦИ — С/72), и његов извјештај се поклапа са Ђикановим. Анализирајући овај покољ, Вракијен каже да, у духу упутстава и наређења ванредног провидура која се односе на споразумијевања Црногораца са страним дворовима, није пропуштао прилике да врло вјешто посађује сјеме

раздора и неповјерења међу Црногорцима, који и иначе нијесу много склони гувернадуровим настојањима, те се већ показују плодни резултати. Даље Вракијен изражава своје мишљење да се неће остварити било какав споразум што би га гувернадур склопио са Аустријом пошто га је овај последњи крвави догађај јако компромитовао и дискредитирао, а нарочито убиство Ђурашковића који је био сматран најутицајнијим главаром у читавој Црној Гори, те је уза се имао веома јаку странку која жели да га освети.

3/14 августа Ђикан јавља (ССИ — С/81) о новој несрећи која се десила дан раније, наиме да је убијено пет а рањено три Бјелице и убијено два Озринића, и додаје да су свађе и убиства честа као и да влада велико неповјерење међу свим Црногорцима. Ђикан за овако створену ситуацију у Црној Гори дијелом приписује заслугу и себи, јер каже да он стално, према упутствима која је добио од екселенције, настоји да код једне и друге стране изазове и његује идеју о неким издајствима. У овом истом извјештају Ђикан каже да је на Његуше стигао један калуђер из Паштровића који је допутовао из Трста и донио још једно гувернадурово писмо, али да у њему стоји само то да је неко из бечког двора саопштио гувернадуру да сачека док се врати цар.

У наредном извјештају од 20/31 октобра Ђикан са жаљењем јавља (ССИ — С/83) да нема више свађа и да су сви мирни, јер се говори да је гувернадур примио од цара 12.000 цекина.

12 новембра гувернадур се, на повратку из Беча, већ налази у Трсту и одатле пише својој мајци (Д. А. у К. CVII/22). Извјештава да јој је упутио 43 флаше ликера ружолина, један умиваоник, један млинац за кафу и још неке ствари за кућну употребу. Препоручује да се у кући нађе вина, ракије, уља и хљеба, као и да набаве добре сушене рибе, јер ће све то требати. За остале ствари каже да ће упутити из Трста једно повјерљиво лице које ће преко Турске стићи на Његуше. Изгледа да је гувернадур сазнао да је которска обавјештајна служба на великом опрезу па се стога и не усуђује да саобраћа преко млетачке територије. И заиста је ванредни провидур, још увијек Даниеле Барбаро, мобилисао не само све своје потчињено особље и једно мноштво конфидената, већ је добио од заповједника Јадранског Мора и два брода са способном и оданом посадом, те их је скупа са својим пловним средствима употребио на спријечавању емиграције и хапшењу свих лица за која је било утврђено или на која се сумњало, да сарађују са гувернадуром. Не знамо какав је успјех постигао овај велики апарат безбједности; из расположивих докумената можемо утврдити да му је успјело лишити слободе Давида Радановића 13 јула 1781 (ССИ — С/63). Которске власти су за само хапшење Радановића исплатиле конфидентима 79

златних цекина и десет лира (ССИ — С/68). Ванредни провидур је добио налог да Радановића спроведе у Млетке и да би то спровођење обезбидио, затражио је од заповједника Јадранског Мора да му да неколико наоружаних бродова, који би пратили брод на коме ће се налазити „злочинац против Републике“ (ССИ — С/65). Пошто је добио један наоружани брод (ССИ — С/66), провидур је издао налог капетану Себастијану Албертију да на својој галији спроведе Радановића и препоручио му највећу опрезност и готовост да одбије сваки евентуалан напад на брод, у чему ће му помоћи брод који је одређен да га прати (ССИ — С/69). Капетан Алберти је 19 јула јавио (ССИ — С/70) да је кренуо на пут, и узгред каже да је Радановић добро расположен и да се сматра невиним. Не знамо шта је било са Радановићем у Венецији, али претпостављамо да се тамо из њега настојало извући што је могуће више података о раду гувернадуре Радонића и његових помагача.

Венецију је свакако, поред осталог, морала нарочито интересирати веза грбљских кнезова са гувернадуром, пошто је из једног узапђеног писма (ССИ — С/78) могла утврдити да је гувернадур са њима везан неким нарочитим тајнама и великим пријатељством и пошто је знала из прошлости за устаничко расположење Грбљана, као и за њихову претјерану експлоатацију од стране которских власти, која је била у толикој мјери јака, да је и Млетачки сенат морао повремено интервенисати у њихову корист. Гувернадур сигурно није мислио да помоћу устанка Грбљана оствари припојење Грбља Црној Гори, али не искључујемо могућност да није био у својим плановима предвидио да једног дана, помогнут Аустријом, постане господар Приморја.

16/27 новембра Ђикан поново пише (ССИ — С/85) и извињава се провидуру што је дуго времена ћутао, а томе је узрок што није било никаквих новости за саопштити, међутим је управо сазнао да су неки Црногорци извијештени да је гувернадур напустио Беч и да се налази у Трсту, одакле ће ускоро стићи у Црну Гору и собом довести једног царског официра, те да ће послје ових стићи и три хиљаде војника. Овог официра, наставља Ђикан, Црногорци познају, и потомак је Ивана Црнојевића. Не знамо ко би могао бити овај „потомак Црнојевића“, али претпостављамо да је то Которанин Никола Ђирковић, који је свом презимену сем патронимика Давидовић додао, не знамо с којим правом, и Црнојевић. Овај Ђирковић—Давидовић—Црнојевић успио је да се, касније, као аустриски шпијун увече у службу Петра I и да као његов емисар оде у Русију, гдје је против њега интригирао и као награду добио чин пуковника (Вуксан, сп. д. стр. 73, 144).

15 марта 1782 године главни надзорник за Будву Бубић јавља (CVII/1) ванредном провидуру да су на Његуше стигли пензионисани пуковник Стеван Шаровић—Петровић и четворица непознатих људи. За Шаровића каже да је поријеклом Подгоричанин и да је још док се налазио у служби Републике био непријатељски расположен према истој, пропагирајући и помажући емигрирање не само Црногораца већ и млетачких поданика у Аустрију. Чуди се како је овај могао бити плаћен од руског двора, пошто је јасно да је у служби Аустрије.

Из једне цедуље коју је писао гувернадур, без адресе и без датума, вјероватно упућене капетану Николи Лазаровићу, и која је, поред многих других писама, дошла у руке млетачке обавјештајне службе, види се да се гувернадур боји оружане интервенције Републике у Црној Гори, која би вјероватно имала за циљ да похвата стране личности које је са собом довео гувернадур, пошто овај пита да ли је истина да се у Приморју врши мобилизација и да долази генерални провидур из Задра. Из извјештаја Бубића ванредном провидуру од 18 марта (CVII/3) видимо да је заиста вршена ова мобилизација, али се не види да је дошао нити да ће доћи и генерални провидур.

На провидурово тражење да ли су сем Петровића и остали четворица стигли у Црну Гору још неки странци, Ђикан 4/15 марта одговара (CVII/5) да није више нико стигао и додаје да се између ових пет странаца, за које каже да су се настанили у манастиру у Стањевићима, не налази пуковник Шаровић—Петровић, већ да се овај, како је чуо, очекује. Ово исто тврди и нови конфидент Јосип Антониоли, који је успио да се настани у самом манастиру у Стањевићима, одакле је 21 марта упутио ванредном провидуру свој први извјештај (CVII/6).

Вјештим органима ванредног провидура успјело је ухватити и писмо што га је гувернадур 2/13 марта писао из Његуша Шаровићу у Трсту. У њему (CVII/7) стоји да се Црногорци уздржавају од своје уобичајене праксе; овим је гувернадур мислио рећи да моментално нема међусобних политичких трзавица и сукоба, а Вракијен, коментаришући ово писмо ванредном провидуру (CVII/8), тврди да је гувернадур хтио изразити да се Црногорци уздржавају од уобичајене пљачке и других протузаконитости. Овдје оштроумни Вракијен није имао право, јер у писму одмах слиједи да је у Црној Гори таква глад каква никад раније није била, те према томе логично је да садржај ове друге реченице сматрамо као разлог за привремено напуштање јалових међусобних политичких борби и за старање око властите прехране, те се Вракијеново тврђење показује парадоксалним, пошто би баш тако незапамћена глад још више потакла, како Вракијен каже, „уобичајеност пљачкања и вршења других протузаконитости“. Даље у писму гувернадур каже да се Турци припре-

мају за напад на Црну Гору и да Махмут паша већ сакупља војску и да против њега наговара султана и босанског везира из разлога што је довео и држи у Црној Гори пет странаца; напад се очекује по истеку марта. Затим саопштава да је Махмут паша убио попа Ускоковића на Кокотима и да је његова глава изложена у Скадру, због чега је војвода Радоје, попов брат, извршио освету убивши сина Хаџи паше, а рођака Абдовић паше, и да је његову главу однио у Љешкопоље. За другог пријатеља каже да се може надати само горему. Вракијен правилно даје објашњење да се под „други пријатељ“ подразумеју Венеција. На крају писма гувернадур изражава жељу да се чим прије виде, Вракијен мисли у Трсту, међутим из постскриптума може се лако закључити да се гувернадур надао Шаровићевом доласку на Његуше, јер дословно каже „пишите ми ако се ускоро нећемо видјети на Његушима“.

Ванредни провидур је био нестрпљив да сазна нешто о петорици из Стањевића, и Ђикан му шаље сљедећи извјештај (CVII/9): „Никад се не види оних пет странаца који живе у манастиру у Стањевићима, и Црногорци псују као пси што им гувернадур не каже ко су. Прексиноћ се окупило четрдесет наоружаних људи око гувернадурове куће и захтијевали су да им гувернадур каже ко су ти људи који су са њиме дошли у Црну Гору, а сем тога су тражили да им да по пет цекина на „сваку пушку“, како им је био обећао. Гувернадур им је одговорио да се стрпе до Ђурђевдана када ће им дати све што им је обећао и када ће им бити јасно ко су ови људи. Тако их је мало умирио. Ја међутим сматрам да се неће спасити ако их буде преварио. Чуо сам да она петорица немају више новаца и да их гувернадур помаже“. Овај извјештај је и сувише оскудан подацима да би био задовољно провидура, зато је он наредио конфиденту из Стањевића да дође у Котор како би му поднио усмени извјештај. Антониолијев извјештај је унесен у записник (CVII/10) коме недостаје датума. У вези са петорицом из Стањевића Антониоли је изјавио да је сазнао да је скадарски паша упутио ултимативна писма главарима Љешкопоља, Љешанске Нахије, Ријечке Нахије и Цеклина, тражећи од њих да одмах најуре оних пет странаца из Стањевића, јер ће у противном још у току марта доћи са великом војском да казни све Црногорце. О овоме су поменути главари писали архимандриту Петру у Стањевићима и он је ову вијест објавио народу. Не изненађује нас што се главари нијесу обратили митрополиту Арсенију, пошто знамо да га народ није волио, нити је рачунао на његову помоћ. С друге стране, ова иста околност указује на чињеницу да архимандрит Петар сада не одобрава планове гувернадуре. Што су странци нашли склониште у манастиру, зависило је свакако од митрополита Арсенија, на кога је гувернадур могао лако утицати. У наставку своје из-

јаве Антониоли каже да је вијест коју је народу саопштио архимандрит Петар изазвала велико узбуђење, па су многи Црногорци са својим главарима отишли гувернадур и запријетили му да ће се предати у руке Турака ако им он не објасни ко су она петорица. Гувернадур им није дао тражени одговор, а на то су главари и народ изјавили да ће, ако се гувернадур не одлучи да најури из Стањевића ова сумњива лица, отићи у Стањевиће и тамо их силом уграбити па затим одвести на Цетиње, гдје ће од њих тражити да јавно изразе ко су и ради чега се налазе у Црној Гори. Антониоли додаје да је чуо да неки Нико Раковић, посједник земаља у Тивту и у Грбљу, даје све што је потребно за живот овој петорици. Са овом изјавом Антониоли у главним линијама се поклапа и изјава поборског кнеза Дамјана Кнежевића (CVII/11).

Неколико дана касније (недостаје датум) поново се појавио Антониоли и изјавио ванредном провидуру (CVII/12) да се отскоро запослио у манастиру у својству куvara један његов пријатељ, по имену Сава, Босанац, који је још прије неколико година пребјегао из Босне у Црну Гору. Овај кувар, наставља Антониоли, сазнавши да се ванредни провидур интересује за странце из манастира, изјавио му је спремност да их потрује ако му провидур плати за ту услугу 100 цекина. Антониоли каже да му није ништа одговорио, већ да је чекао прилику да лично дође и о овоме извјести провидура. Других новости, каже конфидент из Стањевића, у вези са тајанственом петорицом из манастира нема сем да је један од њих по имену Сава (сигурно псеудоним — С. М.) прошле седмице отишао гувернадур на Његуше да сазна што су од њега тражили главари и да се није још вратио. За осталу четворицу каже да се више ничега не плаше и да не мисле више о бјекству, јер вјерују да би им у случају опасности притекли упомоћ Црногорци из Његуша са гувернадуром. На крају каже да примају писма, али да он не зна за њихов садржај нити пак ко их шаље; зна само да им та писма долазе преко Његуша. О Антониолијевој изјави састављен је записник на који је додано сљедеће: „Речено му је, тј. Антониолиу, да учини све што је могуће како би дошао до којег од ових писама и доставио га ванредном провидуру“. Какав је став заузео провидур према предлогу о тровању не знамо, али да га је и прихватио, сигурно не би о томе оставио писменог трага.

Како је Махмут паша гледао на појаву странаца у Црној Гори, види се из писма протојереја Николе Миковића, упућеног ванредном провидуру Барбару (и ово је писмо без датума — С. М.) Миковић каже да је за вријеме свог боравка у Скадру чуо да је гувернадур стигао из Беча у Црну Гору и да је са собом довео четири царска човјека од којих је један принц. На ту вијест, наставља Миковић, скадарски паша је сакупио све аге и

бегове и саопштио им да је дошао један краљ у Црну Гору и до-
дао да се Црна Гора не може више подносити, јер да Црногорци
сваке године доводе неке господаре и краљеве без дозволе сул-
тана, као и то да Црногорци уживају султанову земљу а да не
плаћају данак, вријеђајући и штетећи тако отоманске поданике.
Затим је паша казао да ће ускоро отићи у Црну Гору да по-
здрави Црногорце. Запитан од неких Турака за ове странце који
су дошли у Црну Гору, Миковић каже да је одговорио да не зна
ништа о томе, јер да је поданик млетачког дужда, а да му је на то
један Турчин казао: „Тако ми вјере, Ви сте поданик једног на-
шег пријатеља!“. Миковић наставља да је из Скадра пошао у
Црмницу и да је тамо питао своје пријатеље о стањевичким го-
стима, а они су му одговорили да не желе ништа знати о тим
људима, јер да су због њих већ два пута били поплачкани и
попаљени.

И млетачки конзул у Скадру Андреа Дуодо 23 марта 1782
године обавјештава ванредног провидура по истом предмету
(CVII/15). Најприје му ставља до знања да је Махмут паши од
Порте стигла потврда на положај скадарског паше, и каже да је
Махмут паша ту потврду добио више снагом него милошћу. Затим
каже како је скадарски паша писао Порти да су у Црну Гору
стигли пет руских племића и да због тога намјерава да уништи
Црногорце. Конзул Дуодо наставља да Махмут паша кани саку-
пити војску од преко 30.000 људи, јер је његова намјера да по-
кори Црну Гору без помоћи султана и босанског везира, и у ту
сврху већ чека дозволу од Порте.

Према Вракијеновом извјештају од 28 марта (CVII/16)
Махмут паша је добио тражену дозволу од Порте да оружјем
покори Црну Гору и већ сакупља војску у Улцињу и Бару.

Гувернадур је био свјестан опасности која је пријетила
Црној Гори, јер се Махмутов напад могао очекивати сваког часа,
а исто тако је био свјестан да ће се без нечије помоћи Црно-
горци тешко моћи одбранити од тог напада. Иако је већ давно
био успоставио везе са Аустријом, имао је с обзиром на њено
колебање, мало наде да би му прискочила у помоћ; истина, могао
је рачунати на извјесну њену помоћ у оружју, али је она била
и сувише далеко да би он на то могао дуго чекати. Није му пре-
остајало друго него да покуша код свог најближег сусједа, ма да
га је у посљедње вријеме сматрао не мање опасним непријате-
љем од Турака, и 18 марта обраћа се писмом ванредном прови-
дуру (CVII/18). Најприје се жали што му овај није ни одговорио
на писмо којим му је раније затражио извјесну помоћ против
непријатеља хришћанства, те му се сада поново обраћа с обзи-
ром да се Махмут паша припрема да продре у Црну Гору, и нада
се да ће га помоћи, јер сматра да је сваки хришћанин дужан да
помогне угроженом хришћанину. Сва помоћ коју је гувернадур

тражио састојала се у томе да провидур Барбаро дозволи својим поданицима да могу снабдијевати Црну Гору прахом и оловом, разумије се у виду трговине, а не поклона. Гувернадур, даље, упозорава провидура да ће Турци, уколико заузму Црну Гору, скупа са Црногорцима напасти његову провинцију, те да стога не смије имати вјере у Турчина који је преварама и издајствима заузео све земље што посједује. Не знамо да ли да на основу ове гувернадурове лекције провидуру изведемо закључак о гувернадуровој политичкој наивности и непознавању структуре млетачке државне организације — у којој је један провинцијски ванредни провидур, као уосталом и сваки други па и највећи државни функционер, морао слијепо извршавати наређења и строго се придржавати политичких смјерница свемоћног Великог вијећа — или пак о његовом познавању трговачког карактера Млечана, који су били способни на све кад је у питању трговачка корист. Затим се гувернадур жали што је забранио Добрањанима и Прчањанима да новцем кредитирају Црногорце на рачун сира и других животних намирница, као што је то раније увијек бивало, па га моли да ту забрану скине, јер, и без обзира на рат с Турском, народу пријети опасност да умре од глади. Завршавајући писмо уобичајеном учтивошћу, јавља му да му шаље мало чоколаде, поклон, како он каже, недостојан његове екселенције.

Ванредни провидур тек 30 марта наређује Вракијену да напише одговор, и овај, изјављујући да је провидур болестан, те да му због тога не одговара лично, саопштава гувернадуру да на његово тражење ванредни провидур нема што да каже већ да му замјери, како је то и раније урадио, што и у доба поста држи машкаре у Црној Гори, те тиме изазива велике сумње, и да сматра да би њему и његовом народу било много корисније да је он, гувернадур, **умјесто ових машкара** (дослован превод — С. М.) настојао да живи у истинском миру са Турцима, те би тако имао слободну и сигурну трговину, што претставља главни услов постојања и снаге једне државе. Уосталом, преноси Вракијен провидурово становиште, Република побожно одржава и чува мир и пријатељство са турским султаном, црногорским сувереном. На крају му Вракијен саопштава да је провидур примио чоколаду и да му као уздарје шаље неколико вазни одличног лијека за ране, као и неколико вазни изврсног венецијанског специјалитета „triaca“ за лијечење разних болести.

Јасно је да се у овом писму под машкарама подразумевају она петорица из Стањевића, те израз „у доба пости“, који се истина поклапа са оба календара, треба сматрати, више него алегоријом ради тајности садржаја писма, као провидурову заједљивост, чак и духовиту, а не да га се користи за постављање хипотезе о провидуровом револту према земљи која би, дозво-

љавајући покладну раскалашеност у времену строге побожне короте, скрнавила хришћанске назоре, те би према томе осуђивање постојања машкара у доба поста могло бити оправдање за ускраћивање помоћи затражене у име хришћанства. У прилог нашег тврђења стоји и провидурова констатација да „машкаре“ изазивају велике сумње, јер би праве машкаре у доба поста могле изазвати само повреду хришћанских вјерских осјећања.

У вези са боравком странаца у Стањевићима ванредни провидур тражи 2 априла (CVII/21) од Вракијена да му пружи подробне податке који се односе на посјед на коме је подигнут манастир црногорских митрополита, наиме да ли спада у црногорску територију или је млетачке припадности и, ако је ово посљедње, да ли је неком законском процедуром и када уступљен поменути митрополитима, те да ли је и сама грађевина млетачке својине, и, у случају да јесте, на који је начин уступљена. Вракијен већ идућег дана одговара да је после смрти владике Данила, који је као своје сједиште имао манастир у Мајинама, владика Сава, сматрајући Мајине нездравим крајем, изабрао Стањевиће, здраво планинско мјесто, тада скоро пусто, у општини Побори, која, разумије се, са Стањевићима, припада Млетачкој Републици. Затим Вракијен каже да се пок. владика Сава читавог живота бавио зидањем зграда које су потпуно одговарале свим потребама манастирског живота. Од сељака Побора, који су привржени манастиру, и који живе под заштитом владике, уступљене су, било продајом или опоручним завјештањима, самом владици неке манастиру оближње земље, и то оранице и пашњаци за многобројну његову стоку. Куће пак, које данас, наставља Вракијен, сачињавају једну улицу. саграђене су искључиво о владичином трошку. Овај крај, тврди Вракијен, није никада био предан у власт владика; штавише, он зна да је за вријеме побуна Шћепана Малог владика Сава написао тадашњем ванредном провидуру за Албанију Зуану Зусту (Johannes Justus) једно писмо којим је изјављивао да се његово мјесто сталног боравка налази на млетачкој територији, те да се и сам владика због тога сматрао потчињен Млетачкој Републици. Ове посљедње Вракијенове податке, који се наводе на основу Савиног писма, треба примити као вјеродостојне, јер се Вракијен не би усудио да обмане провидура кад говори о стварима и догађајима који су се десили у времену када је био на тако одговорном положају (Вракијен је шеф обавјештајне службе у Котору од 1746 год. — С. М.), тим прије што се писмо на које се он позива сигурно налазило на расположењу Барбару.

Из самог тражења ових информација можемо закључити да је ванредни провидур намјеравао предузети неке мјере које су се вјероватно требале односити на оспоравање права даљег боравка црногорских владика у Стањевићима, или барем на

протјеривање стањевичких гостију. Документе који би нам о томе говорили нијесмо могли досад пронаћи. Не знамо да ли су которске власти икад сазнале ко су били тајанствени гости манастира у Стањевихима. Ми, међутим, можемо са сигурношћу тврдити да су то били чланови мисије коју је цар Јосиф II упутио у Црну Гору да испита ситуацију земље, како би послје њеног извјештаја цар могао коначно дати одговор на гувернадурове предлоге (Вуксан, сп. д. стр. 80). На челу ове мисије налазио се пуковник Паулић, а остали њени чланови били су Филип Вукасовић, Орешковић и опат Франческо Долчи; име петог члана није нам познато.

О раду ове мисије као и о даљем дјеловању гувернадура Јована Радонића нећемо говорити пошто је о томе доста говора у већ више пута поменутом Вуксановом дјелу о Петру I, и пошто намјера овог чланка није да обухвати читав период гувернадурства Јована Радонића, већ да на основу грађе из Државног архива у Котору прикаже оне његове политичке акције које су интересовале млетачку обавјештајну службу, а то што у њеној преосталој нам архиви нема више докумената који би се односили на овај предмет, могло би нас прије навести на претпоставку да су се млетачке власти увјериле у неостварљивост гувернадурових планова, те престале да о њима воде рачуна, него, да вјерујемо да су током времена нестали документи који би нам даље говорили о овом предмету.

С. Мијушковић